

Maart 2014

Terebinth

tijdschrift voor funeraire cultuur

**Heeft de begraafplaats toekomst?
Wandelen over Joodse Begraafplaats Zeeburg
Oude Begraafplaats Purmerend 350 jaar**

Graven op internet: funerair toerisme

In *De Begraafplaats* van december 2013 las ik een interessant verhaal over 'Dark Tourism', een ietwat ongelukkige naam voor 'het reizen naar plekken die in verband staan met de dood'.

Toerisme op Nederlandse begraafplaatsen is niet sterk ontwikkeld, niet omdat ze toeristisch gezien niet interessant zijn, maar omdat een goede toeristische infrastructuur ontbreekt. Kom je op een begraafplaats dan tref je zelden een informatiepaneel over de geschiedenis van de dodenakker aan, een goede bewegwijzering of een brochure met een wandeling langs de *highlights*.

Een aantal begraafplaatsen heeft het toerisme goed opgepikt met een

aantrekkelijke website, wandelingen, plattegronden, rondleidingen en informatiebrochures over funerair erfgoed. Je voelt je er welkom en wordt uitgenodigd om rond te wandelen en te genieten van de rust, flora en fauna, de grafmonumenten en de symboliek. Een begraafplaats is ook bij uitstek een plek om na te denken over de vergankelijkheid van het leven.

Een docent aardrijkskunde vertelde ooit dat een goed onderzoek naar de geschiedenis van een stad begint op een begraafplaats. Daar ligt de geschiedenis als het ware voor het oprapen. Wie waren de gegoede burgers, welke beroepen hadden de overledenen, in welke periode waren

er veel sterfgevallen en zijn de grafmonumenten uitbundig of sober. Het artikel in *De Begraafplaats* eindigt met een oproep om begraafplaatsen toeristisch in kaart te brengen. Een oproep waar ik me graag bij aansluit.

Lees verder:

Dark tourism, dark-tourism.org.uk
Institute for Dark Tourism Research,
www.uclan.ac.uk/research/environmentalgroups/institute_for_dark_tourism_research.php

Een deel van deze column verscheen eerder in de Nieuwsbrief van Terre Aarde, www.atelier-terrearde.nl

*Bartho Hendriksen
b.w.hendriksen@planet.nl*

Funeraire varia

Multicultureel rouwcentrum in Amsterdam

Yarden Uitvaartorganisatie gaat vlakbij station Amsterdam Bijlmer Arena een nieuw en modern rouwcentrum bouwen en exploiteren. In Amsterdam Zuidoost (83.000 inwoners) is geen crematorium en alleen een kleine begraafplaats in Driemond. Begin 2016 moet het rouwcentrum klaar zijn. Yarden gaat met lokale bewonersgroepen praten over hun wensen rond de uitvaart. Hoe het gebouw eruit komt te zien, hangt daar van af. De naam van het centrum staat nog niet vast: rouw- of uitvaart- of afscheidscentrum. Op de website van Yarden kan iedereen een naam opgeven en meedingen naar een waardebon van € 250,00. Zie [www.yarden.nl/uitvaartregelen/uitvaartlocaties/detail-vestiging/in-ontwikkeling-uitvaartcentrum-hoogoordreef\(uitvaartcentra\)](http://www.yarden.nl/uitvaartregelen/uitvaartlocaties/detail-vestiging/in-ontwikkeling-uitvaartcentrum-hoogoordreef(uitvaartcentra))

Het is een trendbreuk om een rouwcentrum midden in de stad te bouwen, aldus de verantwoordelijken van Yarden onlangs op een informatiebijeenkomst. Door gebruik te maken van flexibele wanden biedt het centrum ruimte aan zowel kleine als hele grote groepen (tot vijfhonderd personen).

Liesbeth Vermeulen

De waarde van funeraire cultuur

In december 2013 had in Zeist onder auspiciën van de Branchevereniging Gecertificeerde Nederlandse Uitvaartondernemingen het vierde Nationaal Uitvaartcongres plaats. De professionals in de uitvaartbranche werd voorgehouden dat zij niet uit moeten gaan van de prijs van producten en dienstverlening. Het gaat vooral om de waarde die klanten aan een bijzondere identiteit toekennen. Als je al prijzen noemt, val de klant dan niet lastig met allerlei uitsplitsingen maar geef een totaalprijs. Wat kan De Terebinth hiervan leren?

Ook het behoud van funeraire cultuur kost geld. Het is echter beter om de waarde te bepalen door de identiteit van gedenktekens, gebouwen en groen te benoemen. Zo is in een publicatie over Zorgvlied uit 1995 al eens de exacte waarde van het daar aanwezige groen berekend. Dat kan ook voor gedenktekens gedaan wor-

den, door niet alleen naar de prijs van het herstel en het onderhoud te kijken, maar de waarde voor de begraafplaats in een bedrag vast te stellen. Dan maken enkelvoudige getallen duidelijk waarom funeraire cultuur het waard is om erin te blijven investeren.

Wim Cappers

Gaswinning en gedenktekens

De laatste maanden heeft de gaswinning in de provincie Groningen tot veel commotie geleid. En terecht. Sinds de jaren zestig van de 20ste eeuw gebruiken huishoudens in Nederland het aardgas van Slochteren voor het verwarmen van hun huizen en het koken van de warme maaltijd. Niet in de laatste plaats verdient de Nederlandse schatkist miljarden aan de verkoop van het Groningse gas. Nu pas wordt een verband erkend tussen de aardgaswinning en de bodemdalingen. De recente aardbevingen zijn daarvoor de aanleiding. Onlangs stelde Leon Bok de vraag of de gaswinning ook heeft geleid tot beschadiging van funeraire objecten. Hij sluit niet uit dat toegangshekken en muren van kerkhoven en begraafplaatsen en bakstenen roeven van tombes te lijden hebben onder de aardbevingen.

Een goede bron voor het beantwoorden van deze vraag is Reint Wobbes. In 2012 won hij de Zilveren Anjer vanwege zijn inzet voor het behoud van de funeraire cultuur. Wobbes woont in Huizinge een dorp vlakbij Loppersum, het epicentrum van de aardbevingen. Volgens hem zijn de effecten van de aardbevingen op de funeraire cultuur wel ter sprake gekomen. Scheuren in stèles zijn echter moeilijk voorstelbaar omdat het kleine en staande gedenktekens betreft. Gaat het om grafkelders die zijn afgedekt met stenen platen, dan zijn eventuele scheuren lastig toe te schrijven aan een aardbeving. Zerken plegen ook elders op den duur te scheuren. Vloeren in kerken lopen wellicht nog de meeste kans op beschadiging als gevolg van bodemverzakkingen.

Er lijkt kortom vooralsnog weinig aan de hand te zijn. Een conclusie die wordt gedeeld door Jur Bekooy van de Stichting Oude Groninger Kerken. Maar het is goed om eventuele gevolgen van de gaswinning voor gedenktekens in het oog te blijven houden.

Wim Cappers

Inhoud

Vanaf 2014 verschijnt *Terebinth* in kleur. De foto's komen zo beter tot hun recht. Door het hele nummer in kleur af te drukken, krijgt *Terebinth* ook een aantrekkelijker uiterlijk. Daarnaast starten we met nieuwe rubrieken: dit keer symboliek op begraafplaatsen. Vertrouwd zijn de achtergrondartikelen, zoals overjarige begraafplaatsen: 300 en 350 jaar! Maar de toekomst van begraafplaatsen is zorgelijk... Veel lees- en kijkplezier gewenst!

En verder

- 2 Graven op internet / Funeraire varia
- 3 Mens & Plek: Korrie Korevaart
- 4 Joodse Begraafplaats Zeeburg in Amsterdam 300 jaar
- 6 Boeken- en mediareubriek
- 8 Heeft de begraafplaats toekomst?
- 10 Symboliek op begraafplaatsen: engelen
- 11 Week van de Begraafplaats
- 12 Oude Begraafplaats Purmerend bestaat 350 jaar
- 14 Verenigingsnieuws; excursies
- 15 Bestuursnieuws
- 16 Rubriek: Uit het veld / Colofon

Omslag: Groen en grijs: beeld van vak B op de Oude Begraafplaats in Purmerend. Zie pag. 12. Foto: Alex Vallentgoed

Foto boven: Engel op kindergraf (1915), St. Petrus Banden, Den Haag. Zie pag. 10. Foto: Rita Hulsmans

Foto onder: Weelderige flora op De Nieuwe Ooster. Zie voor een excursie naar deze begraafplaats de excursies op pag. 14. Foto: Annie van 't Zand-Boerman

Mens & Plek

Naam	Korrie Korevaart
Leeftijd	58 jaar
Functie	Instituutsmanger

Als je in de duinen opgroeit, kruipen het zand en de zee in je hoofd en huid. Dat geldt zeker voor Korrie Korevaart. Ze ging in Leiden Nederlands studeren, promoveerde er en werkt sinds 1983 bij de Leidse universiteit. Maar na haar 45ste kwam ze weer vaker in haar geboortedorp, Rockanje. Ze vroeg zich af of ze iets nuttigs voor het dorp kon doen en haakte aan bij enkele mensen die zich zorgen maakten over de toekomst van de oude begraafplaats, Maria Rust.

Bijna tien jaar later – na veel schrijven, praten, poetsen, verven, graven – is Maria Rust helemaal terug in de dorpsgemeenschap: stenen gerestaureerd, groen aangepakt. Een funerair dorpspark, waar de hele geschiedenis van het dorp ligt, met alle verhalen en verhalenvertellers eromheen. Daarover schreef ze al iets voor *Terebinth* (zie nr. 3, 2013). Mateloos boeiend vindt ze het: 'Het is wonderlijk dat zo'n stuk steen, een grafsteen, zo belangrijk voor mensen kan zijn. Wat die allemaal kan uitdrukken in materiaal, vorm, stijl en tekst: liefde, dood, vergankelijkheid, geloof en wat niet al. Cultuurhistorie op de vierkante centimeter.' Ze hoopt dat Maria Rust een bron van inspiratie wordt voor het onderzoek en behoud van andere begraafplaatsen in de naaste omgeving, op Voorne-Putten en Goeree-Overflakkee.

Korrie Korevaart op de Nieuwe Begraafplaats Foto: Willem van der Molen

In 1950 ging in Rockanje de Nieuwe Begraafplaats open – ook een bijzonder oord, dat ontworpen werd door stedenbouwkundige en architect ir. P. Verhagen. Op Maria Rust wordt allang niet meer begraven. Jammer, maar ze heeft al een graf gereserveerd op de Nieuwe Begraafplaats.

Zie ook: www.begraafplaatsmariarust.nl

Wim Cappers

Dreigende lucht bij Zeeburg Foto: Ada Wille

Eerherstel voor Joodse Begraafplaats Zeeburg

Als ik op een koude en winderige zondagmiddag met vice-voorzitter Marcel Mock over de Joodse Begraafplaats Zeeburg in Amsterdam loop, begrijp ik waarom deze in de winter niet voor het publiek toegankelijk is. Weliswaar ziet het picknickbankje er uitnodigend uit en lonkt een gebaad pad, deze immense dodenakker is nu zo zompig dat zelfs met laarzen een klein rondje ondoenlijk is. Komende zomer, als het driehonderdjarig bestaan van 'Zeeburg' wordt gevierd, is het hier vast beter toeven.

Mock richtte samen met andere vrijwilligers ruim vijf jaar geleden de Stichting Eerherstel Joodse Begraafplaats Zeeburg op 'voor herstel en restauratie van deze unieke locatie om daarmee de begraafplaats weer haar rechtmatige plaats binnen de Nederlandse geschiedenis te geven.' Want vooral na de Tweede Wereldoorlog raakte de begraafplaats flink in verval en vergetelheid. Een deel van de dodenakker (2 ha) met het metaheerhuis moest in de jaren vijftig van de 20ste eeuw zelfs wijken voor de aanleg van toegangswegen naar de Schellingwouderbrug. Onder rabbinaal toezicht werden de doden overgebracht naar de joodse begraafplaats in het naburige Diemen. Hier staat op een grafsteen in het veld Zeeburg in het Hebreeuws te lezen:

'Moge deze rustplaats verder ongestoord blijven.'

Onderhoud

'Zeeburg' is tamelijk smal maar wel langgerekt en omvat nu 8 hectaren. De begraafplaats wordt grotendeels omringd door sloten. Ten oosten ervan is het Flevopark en aan de zuidzijde, de Valentijnkade, ligt het jongste deel van de begraafplaats. Hier staat een 19de-eeuwse muur met een nieuw toegangshek. Mock vertelt: 'Ongeveer 20% van het oppervlak is nu toegankelijk en wordt door stadsdeel Oost bijgehouden. De paden worden vrijgehouden, het gras gemaaid en bomen gesnoeid. De rest blijft zoals het is.' En opmerkelijk genoeg vinden de betrokken partijen het prima zo.

Niet de hele begraafplaats herstellen was ook desgevraagd het advies van landschapsarchitect Ada Wille. Het is een ecologisch waardevol gebied waar juist vanwege de drassigheid en rust diverse soorten vogels voorkomen en ringslangen vertoeven. De stadsecologen zijn verheugd dat het terrein voor de natuur behouden blijft. 'Er moeten weer eens takken geruimd worden', merkt Mock inspecterend op. In de media trokken de opruimdagen die onder meer met Marokkaanse jongeren gehouden werden, veel aandacht.

Weer op de kaart

Op het deel aan de Valentijnkade zijn nu ruim honderd zerken door een steenhouwer hersteld. De hele begraafplaats renoveren zou veel te duur zijn en is nooit beoogd. Ook de ambitieuze plannen voor een educatief centrum zijn vanwege geldgebrek in de koelkast gezet. Mock vindt het niet erg: 'Eigenlijk zijn onze doelen bereikt bij het 300-jarige bestaan', zegt hij monter. 'De begraafplaats staat weer op de kaart, is deels weer herkenbaar, wordt straks beschermd als monument en is regelmatig geopend voor het publiek. De belangstelling op open dagen is behoorlijk groot.' Er zijn drie joodse gemeenten in de hoofd-

Hier is vooral het joodse proletariaat begraven

De stadsecologen zijn verheugd dat het terrein voor de natuur behouden blijft

Zeeburger kermis

'Veel mensen gingen op die dag naar de oude begraafplaats. Omdat het er dan altijd zo druk was, noemde grootmoeder het de 'Zeeburger Kermis'... Als grootmoeder de 'Zeeburger Kermis' bezocht, kregen de bedelaars bij de ingang van het kerkhof trouw hun aalmoes van een halve stuiver per persoon; dat hoorde bij het eerbetoon aan de doden. En elk jaar kreeg de opzichter twee kwartjes voor het schoonhouden van de graven en voor de gebeden, die hij in de afgelopen maanden had gezegd.'

Uit: Meyer Sluysers, *Die-en-die is er nòg ...* (1951)

Driehonderd jaar

In 2014 bestaat de Joodse Begraafplaats Zeeburg driehonderd jaar. Dat wordt op zondag 15 juni gevierd. Het programma is nog niet bekend. Zeker wordt een boek gepresenteerd van de aan de Vrije Universiteit verbonden historicus dr Bart Wallet (*Zeeburg. Een joodse begraafplaats 1714-2014*, Uitgeverij Verloren in Hilversum). In het boek zowel aandacht voor de historische ontwikkeling van de begraafplaats, de sociale geschiedenis, de rituele functie en een collectieve biografie van wie er precies begraven liggen. Zie www.terebinth.nl/index.php/joodse-begraafplaats-zeeburg voor een van deze portretten. Van de ongeveer tweehonderd joodse begraafplaatsen in Nederland is Zeeburg de grootste en hoort ook tot de uitgestrekste joodse begraafplaatsen van West-Europa. Zie verder: www.eerherstelzeeburg.nl. De begraafplaats is buiten het winterseizoen op één zondag per maand geopend van 10.00 tot 16.00 uur. Op de begraafplaats zijn geen faciliteiten.

Zicht vanaf de Valentijnkade. Foto linksboven: Marcel Mock
Foto linksonder: Gerestaureerde en gezwarte stèle

stad en begraafplaats Zeeburg is eigendom van de Joodse Gemeente Amsterdam. Het oudste deel werd in 1714 aangekocht door de Hoogduitse (Asjkenazische) gemeente, wat nu de Nederlands Israëlietische Hoofdsynagoge (NIHS) heet of Joodse Gemeente Amsterdam. Toen lag het stuk land een flink eind buiten de stad, maar wel op loopafstand. De Hoogduitse gemeente was rond het begin van de 18de eeuw flink gegroeid door immigratie van vooral arme joden uit Duitsland en Oost-Europa en de Joodse begraafplaats in Muiderberg, die sinds 1642 werd gebruikt, raakte vol. Bovendien was deze dodenakker voor veel mensen te ver om tijdig volgens de religieuze voorschriften te kunnen begraven en te duur omdat de route tol betaald moest worden.

Proletariaat

Mock: 'Zeeburg was de armenbegraafplaats; die armen zouden later het joodse proletariaat heten. Zeker de eerste honderd tot honderdvijftig jaar waren er weinig grafstenen. De minder draagkrachtigen konden die niet betalen en hun houten graftekens vergingen snel in deze natte

omgeving.' Maar ook de stenen zerken en stèles zijn inmiddels vaak in de bodem weggezaakt.

In 1914 opende de joodse begraafplaats in Diemen en na de Tweede Wereldoorlog werd het volle 'Zeeburg' nauwelijks meer gebruikt. Incidenteel werd er nog wel begraven, zelfs tot op de huidige dag. Een ruwe schatting van het aantal mensen dat hier begraven is, ligt tussen de 150.000 en 200.000, een ongelooflijk aantal. Vanwege de grote kindersterfte onder de arme joodse bevolking zijn hier veel kinderen begraven. Op onze korte rondwandeling komen we langs de stèle van een man die hier in 2011 ter aarde is besteld. Volgens Mock worden hier mensen begraven die geen familie meer hebben. Na de Tweede Wereldoorlog had de Joodse Gemeente Amsterdam geen geld en mankracht om de begraafplaats te onderhouden. 'Bovendien hadden ze andere prioriteiten, zoals het onderwijs', aldus Mock.

We lopen terug naar het hek dat tot het voorjaar, wanneer de open dagen beginnen, weer op slot gaat.

Liesbeth Vermeulen

DELA leeft door

DELA heeft aandacht voor haar geschiedenis. Toen de Eindhovense uitvaartcoöperatie in 1987 vijftig jaar bestond, mochten twee historici het jubileumboek schrijven. Ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan in 2012 kregen opnieuw twee historici, Jan Brouwers en Wim Maas, een schrijfoverdracht.

Voor elkaar is een fraai uitgegeven boek geworden met harde kaft, leeslint en fotokaternen in kleur en zwart-wit. Het boek is helder geschreven. Tussen de thematisch opgezette hoofdstukken geven portretten van leidinggevendenden, werknemers en verzekerden een persoonlijk inkijkje in het reilen en zeilen van DELA. De auteurs hebben weliswaar het archief van DELA geordend maar geen notenapparaat of literatuurlijst opgenomen. Het boek geeft wel een uitklapbare geschiedenis in vogelvlucht. Hierin worden de hoogtepunten van

de geschiedenis van DELA geplaatst tegen de achtergrond van nationale en internationale gebeurtenissen.

Voor elkaar gaat niet over begraafplaatsen. Niettemin is het voor leden van De Terebinth interessant en van belang de achtergrond van DELA te kennen. Het verzekeren en uitvoeren van uitvaarten heeft immers raakvlakken met de laatste rustplaats. De geschiedenis van de eerste decennia is grotendeels bekend uit het jubileumboek van 1987. Evenals in andere grotere plaatsen wilden de initiatiefnemers in 1937 een betaalbaar en fatsoenlijk alternatief bieden voor de dure klassenbegravenissen van de plaatselijke particuliere onderneming. De onderneming waartegen DELA in het geweer kwam, was eigendom van de pastoors die met de winst het onderhoud van de kerken bekostigden. De Eindhovense geestelijken moesten niets hebben van de naar gelijkheid strevende DELA en weigerden de dragers de toegang tot de kerk en de begraafplaats. Pas een kwart eeuw later werd de ruzie bijgelegd.

In de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw sloeg DELA de vleugels uit. De lokale coöperatie ging elders in het land leden werven. Pater Van Gool, geestelijk raadsman van DELA en verdediger van het coöperatieve gedachtegoed, zag dit met lede ogen aan en vertrok in 1958. Ludwig Kauffeld, jarenlang voorzitter van het hoofdbestuur en later hoofdinspecteur van de afdeling Inspectie-Propaganda-Organisatie, werd in 1967 weggepromoveerd. DELA was een bedrijf geworden dat zich in de tijd van ontzuiling voortaan als algemene organisatie manifesteerde. In plaats van deze mannen van het eerste uur zorgden actuarissen, juristen en economen ervoor dat het bijna failliete DELA

voldoende premies inde om de uitvaarten te kunnen bekostigen. Bovendien moderniseerden zij de hopeloos verouderde administratie. Boeiend is de wijze waarop DELA leden wierf. Het systeem van bodes die langs de deur gingen, werd vervangen door onder meer televisiereclames. De uitbreiding van de activiteiten in België laat zien hoe lastig het is om te opereren zonder concurrentie en in een markt met een gebrekkige verzekeringstraditie.

Het boek is vooral een verhaal over de groei en de organisatie van DELA. Over het bouwen en opkopen van uitvaartcentra en crematoria in gebieden waar DELA veel verzekerden heeft, en aan de praktijk van de uitvaart wordt minder aandacht besteed. Zou dit komen door een recente accentverschuiving in de doelstelling? Zoals op het timpaan van het mausoleum op de begraafplaats aan de Kleverlaan te Haarlem fraai is uitgebeeld, bepaalden in de Griekse Oudheid drie schikgodinnen het lot van de mens door diens levensdraad te spinnen, af te wikkelen en door te knippen. Anno 2012 richt DELA zich eerst op de nabestaanden zodat zij de draad weer op kunnen pakken. Het helpen bij de uitvaart valt binnen deze doelstelling. Met deze recente koerswijziging denkt DELA als verzekerings- en uitvaartbedrijf te kunnen doorleven. Over vijftig jaar kunnen we hopelijk lezen in hoeverre deze op het aardse bestaan gerichte strategie succesvol is geweest.

Wim Cappers

J. Brouwers en W. Maas, *Voor elkaar. Het verhaal van 75 jaar DELA 1937-2012* (Eindhoven: Lecturis, ISBN 978-90-70108-68-7, 233 blz., € 24,95).

Mediatips

B. van Aalst en C. Velvis, *Bet Kevarot. Huis der graven. De joodse begraafplaats van Appingedam* (Groningen: Stichting Oude Groninger Kerken, 2013, Groninger Kerken XIV, € 6,00 exclusief verzendkosten).

N. Arts, ed., *Een knekelveld maakt geschiedenis. Het archeologisch onderzoek van het koor en het grafveld in de middeleeuwse Catharinakerk in Eindhoven, circa 1200-1850* (Utrecht, Matrijs, 2013, ISBN 978-90-5345-472-5 288 blz., tot 1 juli € 29,95 inclusief verzendkosten).

R. Bruinsma en G. Kalmann, *Rusthof.*

Meer dan zerken en urnen (Amersfoort: Brayn Books, 2013, 160 blz., € 17,50).

A. Colenbrander, *100 jaar Heiderust Rheden 1913-2013* (Rheden: Gemeente Rheden, 2013, 60 blz., bij de boekhandels in Rheden, Velp en Dieren verkrijgbaar voor € 12,50).

J. Keesom, *Een tuin voor iedereen. Begraafplaats St. Barbara, Amsterdam* (Amsterdam: Begraafplaats St. Barbara, 2013, geen paginanummering, verkrijgbaar bij de begraafplaats voor € 10,00).

L.E. Noordhof, *Klein Reina. Grafteksten op kindergraven in Noord-Groningen* (Groningen: Stichting Oude Groninger Kerken, 2013, Groninger Kerken XV, € 6,00 exclusief verzendkosten).

Op hoogte gedacht. Beeldende kunst op kerkhoven in de provincie Groningen (Groningen: Stichting Oude Groninger Kerken, 2013, Groninger Kerken XIII, € 6,00 exclusief verzendkosten).

B. Polak, *Hier ligt Hemelrijk. Schrijvers, kunstenaars en anderen, begraven in Bergen. Van Lucebert tot Adriaan Roland Holst - Van Charley Toorop tot Simeon ten Holt* (Schoorl: Uitgeverij Conserve, 2013, ISBN, 978-90-5429-344-6, 224 blz., € 20,00).

Funeraire kunst in België

Wie interesse heeft in begraafplaatsen met veel schoons, mag dit boek niet missen. Staf Schoeters heeft de topstukken verzameld uit het funeraire erfgoed in Vlaanderen, Brussel en Wallonië. Hij beschrijft in

Hier rust beroemde grafmonumenten op de Centrale Begraafplaats Assebroek (Brugge), de Westerbegraafplaats en Campo Santo (Gent), de begraafplaatsen Elsene en Schaarbeek (Brussel), Schoonselhof (Antwerpen) en het Cimetière de Robermont (Luik). Bij zijn selectie heeft hij zich met name laten leiden door de vormgeving van de begraafplaats, de beroemdheden die er begraven liggen en de beelden die er staan. Het gaat hier daadwerkelijk om funeraire kunst, die wij in Nederland toch niet in die mate kennen.

Hier rust bevestigt het beeld van een uitbundig, katholiek zuiden, maar zo zwartwit is de situatie natuurlijk niet: ook in België bestaan alledaagse begraafplaatsen. De Eerste Wereldoorlog – het is 2014 – krijgt alleen zijdelings aandacht in dit boek, via onder andere het beeld van verzetsheldin Gabrielle Petit en het ereveld op de begraafplaats van Schaarbeek.

Schoeters en zijn twee fotografen, Bib Serneels en Annemie Reyntjens, overweldigden de lezer van *Hier rust* met een uitgekende

combinatie van foto's (ongeveer vijftien procent van het boek), korte biografieën en andere historische informatie inclusief luchtige, anekdotische details (Wist-u-dat).

Hoogtepunt in dit boek is de schets van Campo Santo, op de Sint-Amandsberg in Gent, dat de geschiedenis vertelt van de financiële, culturele en katholieke elite in de regio Gent in de 19de en 20ste eeuw. Hier rusten de voormannen van de Vlaamse Beweging, zoals de letterkundigen Jan Frans Willems en Karel Lodewijk Ledeganck, en ook hier kan de wandelaar talloze beelden bewonderen - op een charmante stadsbegraafplaats die intiemer en groener is dan het Parijse Père Lachaise.

Korrie Korevaart

Staf Schoeters: *Hier Rust. Bijzondere graven en begraafplaatsen, van Campo Santo tot Schoonselhof* (Leuven: Uitgeverij Davidsfonds, 2011, ISBN 978-90-5826-817-4, 238 blz., € 29,95).

Poëzie als luikje naar de dood

Bij de start van de Poëzieweek, op 30 januari, opende in de Centrale Bibliotheek in Amsterdam de expositie *De eenzame uitvaart, poëzie als luikje naar de dood*. Dichter F. Starik (foto) sprak over de eenzame uitvaart en dichters uit de 'Poule des doods' Anneke Brassinga, Wim Brands en Eva Gerlach (op de foto vooraan van rechts naar links) droegen enkele gedichten voor.

Schrijver Hester van Hasselt en fotograaf Bianca Siermans presenteren het boekje *De eenzame uitvaart, poëzie als luikje naar de dood*, met de verhalen en portretten van deze dichters. Het is het tweede deel in een reeks van dichtersportretten over de eenzame uitvaart. In Amsterdam overlijden elk jaar gemiddeld vijftien mensen in volstrekte eenzaamheid. Starik verzamelde in 2002 een groep dichters die speciaal voor deze doden een gedicht schrijven en dat voor-

dragen tijdens de begrafenis.

Beide boekjes zijn verkrijgbaar bij Amsterdamse boekhandels of te bestellen via de eigen boekhandel. Het zijn prachtig uitgegeven handzame deeltjes, de inhoud kan het beste gedoseerd tot je genomen worden.

De eenzame uitvaart, poëzie als luikje naar de dood, € 5,00

ISBN 978-90-8217-430-4

deel 1: *Dichters van Dienst*, 2012,

ISBN 978-90-9027-239-9

De expositie is tot 31 maart.

Liesbeth Vermeulen

Requiem voor de klassieke begraafplaats

Het beheer van begraafplaatsen is de laatste decennia een bron van zorg. Begrotingstekorten, ontkerkelijking en het stijgende crematiecijfer spelen begraafplaatsen parten. Dus rijst de vraag of begraafplaatsen nog een toekomst hebben. Om die vraag te kunnen beantwoorden, eerst een duik in de geschiedenis.

De Munsterkerk in Roermond met het praalgraf van graaf Gerard de IV van Gelre en zijn vrouw Margaretha van Brabant. Foto: Bert Pierik

Eind 7de eeuw gingen missionarissen de Nederlanden kerstenen. Ze kregen politieke steun van Karel de Grote, die crematie als heidens ritueel verbood. De doden werden binnen de bebouwde kom in de gewijde aarde van kerkhoven begraven. In de kerk bewaarde men het relik van een heiligen.

Begraven in kerken

Vanaf 813 mochten hoge geestelijken en vrome leken zich laten begraven in kerken. De begrafenisrechten werden een belangrijke inkomstenbron. Dankzij de gewijde plek, de voorspraak van de heilige en de gebeden van priester en gelovigen, zouden de doden naar de hemel gaan.

Sinds de protestantse Reformatie in de 16de eeuw maakten calvinisten in de Republiek de dienst uit. Ze verwierpen bemiddeling voor het zielenheil. Relieken verdwenen uit de kerk. Ondanks de rituele leegte bleven de calvinisten in en rond de kerk begraven. Hoewel de grond hierdoor werd ontwaard, hielden ook katholieken aan deze gewoonte vast. Zo behielden de ker-

ken begrafenisrechten als inkomstenbron. De joden, die vanwege de rituele reinheid vanaf de 17de eeuw hun doden op eigen begraafplaatsen buiten de bebouwde kom begroeven, moesten aan kerken schadevergoedingen betalen.

Begraven op begraafplaatsen

Vanaf 1776 legden particulieren begraafplaatsen buiten de bebouwde kom aan omdat het begraven in kerken onhygiënisch zou zijn. In 1827, een halve eeuw later, nam de overheid deze zienswijze over. Plaatsen met meer dan duizend inwoners moesten buitenbegraafplaatsen aanleggen. De hervormde kerk bedong een schadeloosstelling voor het verlies van begrafenisrechten. Door de aanleg van begraafplaatsen medicaliseerde de plaats van lijkbezorging. Grote begraafplaatsen werden ingericht als wandelparken. Zo ontstond een burgerlijke grafcultus.

Begin 20ste eeuw rees er verzet tegen het neerleggen van accessoires op graven. Daarom gingen gemeenten eisen stellen aan gedenktekens. Zo versoberde het aan-

zien van begraafplaatsen. Door de grotere mobiliteit van de bevolking namen ook de band met het graf en daarmee het grafbezoek af.

Kiezen voor crematie

In diezelfde tijd kwam er een alternatief voor begraafplaatsen. Lijkverbranding zou nog hygiënischer zijn omdat de lijkontbinding niet tien jaar maar een uur duurde. Later benadrukten de propagandisten de ruimtebesparing, de schoonheid van verassing door vuur en de keuzevrijheid.

In 1914 namen de voorstanders van crematie op een gepacht stuk grond van de particuliere begraafplaats Westerveld bij Driehuis een crematorium in gebruik. Ze betaalden voor elke crematie en asbijzetting een vergoeding aan de begraafplaats. Na het afscheid in de aula en de crematie in de oven werd de as bijgezet in het columbarium. In 1933 werd bij het crematorium de eerste urnentuin aangelegd. Die symboliseerde de eerste symbiose tussen crematorium en begraafplaats.

Desondanks werd lijkverbranding geen onmiddellijk succes. Vanuit christelijke hoek kwam er verzet tegen deze heidense vorm van lijkbezorging. Vanwege onvolkomenheden in de Begrafeniswet uit 1869 moest de overheid crematie echter gedogen. Slechts een kleine groep liberalen en socialisten koos voor lijkverbranding. Crematie was bovendien duur omdat het vervoer naar het enige crematorium in Nederland veel geld kostte.

Opnieuw duurde het ongeveer een halve eeuw voordat in dit geval crematie werd geaccepteerd. De overheid legaliseerde crematie in 1955. Rond 1960 lieten belangrijke kerkgenootschappen, waaronder de rooms-katholieke kerk, hun verzet tegen crematie varen. Sindsdien werden tientallen crematoria gebouwd. Hierdoor verkortte de reistijd. Daarmee daalden de kosten van crematie.

Problemen kerken en crematoria

Kortom, begin- en eindpunt van de duizend jaar durende gewoonte om in kerken te begraven, werden gemarkeerd door verboden. Dankzij compensatie voor het verlies van begrafenisrechten hadden kerken overigens weinig financiële last van de maatregel.

Crematie groeide juist in vrijheid. Onvoorziene hygiënische problemen met de uitstoot van rook en de gangbaar geworden asverstrooiingen werden met technische aanpassingen en normeringen voor strooi-

Een belangrijk probleem voor de crematiesector zijn op dit moment de vele plannen voor de bouw van crematoria

Mede dankzij de groene inrichting zijn grote begraafplaatsen multifunctionele gedenkparken geworden

velden opgelost. Een belangrijk probleem voor de crematiesector zijn op dit moment de vele plannen voor de bouw van crematoria. Hierdoor staat de winstgevendheid van afzonderlijke crematoria onder druk. Doordat nabestaanden sinds 1998 de asbezorging zelf mogen regelen, en door de economische crisis dalen bovendien de mogelijkheden om aan het tweede afscheid geld te verdienen.

Problemen begraafplaatsen

In vergelijking met kerken en crematoria is de toekomst van begraafplaatsen ongewisser. Aan hun oorsprong lag een gebod ten grondslag als oplossing voor een hygiënisch probleem. Crematie bleek echter sneller, compacter en goedkoper te zijn. Daar de keus voor crematie vrij is, was er afgezien van de vergoeding voor Westerveld nu geen sprake van schadeloosstelling.

In 2013, een halve eeuw na het wegvallen van de bezwaren, is het aantal mensen dat voor crematie kiest, opgelopen tot zestig procent. Weliswaar neemt door het sterven van de babyboomers het aantal uitvaarten de komende decennia toe. Zet de huidige trend echter door, dan kiest over tien jaar nog maar een derde voor begraven. Dat zou volgens de gemiddelde burger goedkoper zijn. Bovendien hoeven nabestaanden dan niet voor het graf te zorgen.

De verminderde invloed van kerkgenootschappen heeft eveneens invloed op begraafplaatsen. Sinds de Holocaust wordt op joodse begraafplaatsen nauwelijks meer begraven. Katholieke en protestantse begraafplaatsen raken door de ontkerkelijking hun achterban grotendeels kwijt.

Aanpassingen begraafplaatsen

De klassieke begraafplaats heeft zich in de 20ste eeuw deels aan de veranderende omstandigheden aangepast. Dat geldt vooral voor grote begraafplaatsen. Hier verzezen aula's. Ter bevordering van een kostendekkende exploitatie werden sommige verzelfstandigd en kregen een crematieoven. Veel begraafplaatsen bouwden op hun beurt urnenmuren en legden urnentuinen aan. Grote begraafplaatsen richtten delen in voor moslims die sinds kort vaker kiezen voor een laatste rustplaats in Nederland.

Mede dankzij de groene inrichting zijn grote begraafplaatsen multifunctionele gedenkparken geworden. Naast de genoemde voorzieningen beschikken ze bijvoorbeeld over koelruimtes, 24-uurs

Boven: De Noorderkerk in Groningen (Foto: auteur). Onder: Begraafplaats Rustoord in Diemen. Foto: Liesbeth Vermeulen

rouwkamers, een horecagelegenheid en een bloemenwinkel. Sommige gedenkparken opereren bovendien onder de hoede van uitvaartconcerns. Via internet lichten beheerders van gedenkparken klanten zelf voor over de mogelijkheden en de prijzen. Zij creëren bovendien collectieve herinneringsmomenten als Allerzielen nieuwe stijl. Daarmee hebben gedenkparken een toekomst.

Natuurbegraafplaatsen en dorpskerkhoven

Hetzelfde geldt voor natuurbegraafplaatsen omdat zij zich als ecologisch alternatief voor de klassieke begraafplaats presenteren. Na een aarzelend begin in

1945 worden er vanaf 2000 in snel tempo natuurbegraafplaatsen aangelegd. Ten slotte hebben ook dorpskerkhoven die op vrijwilligers draaien, een overlevingskans.

Het is echter de vraag of met name middelgrote begraafplaatsen zonder voldoende extra voorzieningen en zonder een uitgekende PR het hoofd boven water kunnen houden. Mogelijk zal in 2027, twee eeuwen na het bevel tot aanleg van begraafplaatsen, voor veel klassieke begraafplaatsen het requiem weerklinken. Dan rijst de vraag wat de gevolgen zijn voor het behoud van funeraire cultuur.

Tekst: Wim Cappers

Hemelse boodschappers

Voorstellingen op grafmonumenten hebben vaak een symbolische betekenis. Planten, bomen en dieren, menselijke figuren, voorwerpen en lettercombinaties – ze zijn geladen met een diepere betekenis. In dit nummer aandacht voor de engel.

Eén ding hebben engelen gemeen: vleugels. Verder kunnen ze heel verschillend zijn. Ze zitten, staan of vliegen. Ze zijn gedeeltelijk of ten voeten uit afgebeeld. Sommigen kijken bedroefd, anderen hoopvol, devoot of berustend. Sommige engelen wijzen naar boven, hebben een rouwkrans in de hand, musiceren of strooien bloemen op het graf. Een bazuinblazende engel symboliseert dat de ziel de aarde verlaat,

een engel met brandende kaarsen verwijst naar onvergankelijkheid. Soms draagt een engel een overleden kind naar de hemel. In ons land dateren verreweg de meeste engelen uit de periode 1830-1945. Ze werden veelal opgericht op kindergraven, variërend van een manshoge sculptuur tot een klein reliëf, zoals een engelenkopje met vleugels. Engelen komen ook wel in grafverzen voor:

‘Zij blijven jong, die jong reeds gingen/
Zij leven in ons hart/ Zijn om ons heen als
goede engelen/ In vreugde en in smart.’

Na 1945 leek de engel te hebben afgedaan. Maar aan het eind van de 20ste eeuw keerde het tij: de hemelse boodschapper liet zich voorzichtig weer zien. Bijvoorbeeld in de vorm van een klein reliëf van een bazuinblazende engel, als onderdeel van een tekening van kleinkinderen voor oma, of als los attribuut in de grafruimte.

Rita Hulsman

vlnr: Bloemenstrooiende engel (ca 1900), Luitspelende engel (1916), Engel met brandende kaarsen (1934)

vlnr: Dansende engelen (1875), Gevleugeld engelenkopje (1942)

vlnr: Vliegend engeltje met kind (1944), Attribuut in grafruimte (2000), Bazuinblazende engel (2005), Moderne engel (ca 2000)

Week van de begraafplaats: 31 mei - 8 juni

'Een begraafplaats is er voor de levenden'

De Association of Significant Cemeteries in Europe (ASCE) organiseert jaarlijks de Europese Week van de Begraafplaats. In België is de 'week' al twaalf jaar een fenomeen. Nederland maakt dit jaar voor het eerst kennis met dit funeraire evenement. Een week om naar uit te kijken.

'Tot voor kort wist ik niet van het bestaan van de Week van de Begraafplaats. Tijdens het googelen op internet stuitte ik twee jaar geleden bij toeval op een site met informatie over deze week in België. Ik dacht meteen: dat moet naar Nederland', vertelt Anja Vink vol enthousiasme. Vink is sinds 2007 directeur van de R.-K. Begraafplaats Buitenveldert in Amsterdam en heeft de begraafplaats met gedurfde vernieuwingen weer op de funeraire kaart geplaatst. In de afgelopen jaren zijn twee sfeervolle 24-uurkamers gerealiseerd, is de condoleanceruimte vergroot en werd een kleurrijke brasserie geopend die zowel door bezoekers van de begraafplaats als buurtbewoners wordt bezocht.

Uitwaaiëren over Nederland

'In eerste instantie wilde ik de Week beperken tot de Amsterdamse collega's. Al direct bij de eerste bijeenkomst met de Amsterdamse collega-begraafplaatsen in februari 2013 was iedereen enthousiast voor het

idee. We zijn de eerste plannen gaan uitwerken en al snel ontstond het idee dat de Week niet beperkt moest blijven tot de hoofdstad maar een landelijke manifestatie zou moeten worden. Ik heb Henry Keizer, de voorzitter van de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen, uitgenodigd voor een bijeenkomst. Ook hij was positief en zegde de medewerking van de LOB toe. Later bleek ook De Terebinth te willen meewerken. Het programma voor Amsterdam kan nu verder uitwaaiëren over Nederland. Begraafplaatsen kunnen zelf bepalen of ze meedoen. Elke deelnemer maakt een eigen programma. Je hoeft niet direct grootse dingen te organiseren, je kunt ook beginnen met een eenvoudige rondleiding of lezing.'

Toekomst begraafplaatsen

De toekomst van begraafplaatsen is weinig rooskleurig. Het aantal begrafenissen loopt hard achteruit ten gunste van crematies. Veel begraafplaatsen staan financieel aan

de rand van de afgrond. De exploitatie is niet langer sluitend te krijgen. Begraafplaatsen zouden beter voor het voetlicht kunnen treden. 'De Week van de Begraafplaats is een unieke mogelijkheid om de schoonheid van de begraafplaatsen te promoten. Op een begraafplaats hangt altijd een bijzondere sfeer, ervaar je de rust, zie je prachtige monumenten, wandel je door het groen en proef je de geschiedenis. Een begraafplaats is er voor de levenden, het moet een plek zijn waar het fijn is om te komen.'

Op de vraag wanneer volgens Anja Vink de Week geslaagd is antwoordt zij: 'Als op termijn de helft van alle begraafplaatsen in Nederland meedoet. Dit jaar zal een kleine groep meedoen, maar de komende jaren – de Week van de Begraafplaats wordt een jaarlijks terugkerend evenement – zullen steeds meer begraafplaatsen aansluiten. Ik hoop dat de media veel aandacht besteden aan begraafplaatsen en dat vooral de mensen die nog een zekere schroom of angst hebben om een begraafplaats te bezoeken deze overwinnen en komen kijken.'

Het programma van de Week van de Begraafplaats staat op www.weekvandebegraafplaats.nl. Volg de Week ook op Facebook en Twitter.

Bartho Hendriksen

Anja Vink op haar begraafplaats

Na 350 jaar weer op de kaart

Oude begraafplaats Purmerend

De poort aan de Nieuwstraat

De geschiedenis van begraven in Purmerend gaat terug tot het midden van de 14de eeuw. Purmerend was in die periode kerkelijk ingedeeld bij het nabij gelegen Ipendam, dat op zijn beurt weer deel uit maakte van de parochie van Purmerland. Purmerland was religieus en maatschappelijk het centrum van de omgeving. Wilde men als Purmerender gedoopt of begraven worden dan was men aangewezen op de faciliteiten van Purmerland.

Doordat Purmerend snel groeide, ontstond de behoefte aan een eigen kapel of kerk. In 1355 werd een verzoek daartoe ingewilligd door de bisschop van Utrecht. Er mocht naast een kapel met doopvont ook een begraafplaats ingericht worden. Deze toevoeging kan als zeer opmerkelijk worden beschouwd. Men was voor de doop van pasgeboren baby's niet meer afhankelijk van Purmerland. Ook hoefde men daar niet meer heen om overledenen in gewijde

aarde te begraven. Als locatie werd het hoogste punt van Purmerend gekozen, de huidige kaasmarkt in het centrum. De kapel was klaar rond 1358. Deze locatie aan de Kaasmarkt is de eerste officiële plek waar Purmerenders werden begraven.

Herinrichting Kaasmarkt

In de 17de eeuw werden de omringende polders van Purmerend, Beemster, Wormer en Purmer drooggelegd. Purmerend en de

Purmerender markt groeiden. Het stadsbestuur kreeg toestemming van de Staten van Holland om het centrum uit te breiden. Deze uitbreiding ging ook gepaard met een herinrichting van de Kaasmarkt, waardoor er geen ruimte meer was voor vergroting van het kerkhof ten zuiden van de kerk. Een nieuwe locatie werd gevonden aan de oostkant van Purmerend op een bastion.

In de Resolutiën van Burgemeesteren en Vroedschappen is te lezen dat op 21 augustus 1664 een aanvraag werd gedaan (en toegewezen) om het 'Oosterblock tot een begraeffplaats te approprieren'.

Van de heeren Burgemeesteren om het oosterblock gelegen in de nieuwe schans tot een begraeffplaats van dooden te bequamen. Is goetgevonden dat deselve plaats door de leden van de Vroetschap sal werden geinspecteerd om daer te werden geresolveert.

Voor het eerst is de oude begraafplaats aan het eind van de Nieuwstraat zichtbaar op de stadsplattegrond van Purmerend van Tirion uit 1743. Niet in zijn huidige vorm, op deze kaart is duidelijk te zien dat de begraafplaats de vorm van het bastion heeft.

Over de geschiedenis en de ontwikkeling van de oude begraafplaats van 1664 tot 1820 is niet veel terug te vinden in de archieven. In deze periode (1631-1737) was er aan de oostkant van Purmerend ook een galgenveld. In Slot Purmerstyn veroordeelde en berechte misdadigers werden daar aan galg of rad opgehangen en de lijken verdwenen daar uiteindelijk in een knekelput.

In de kroniek van Albert Louwen uit 1764 wordt melding gemaakt van de fraaie toegangspoort (*Men heeft de steene Poort en hardstene blompotten tot een cieraet voor desselfs ingang met een Hek afgesloten geplaest en de oprede van dit kerkhof is de Marmeren Zark hier onder 't jaar 1535 vermeldt*). Deze marmeren zerk kwam van het kerkhof bij het Ursulen Klooster.

Katholiek en protestants deel

Tussen 1820 en 1830 veranderde de indeling van de begraafplaats om ruimte te maken voor een rooms-katholiek gedeelte op deze protestantse begraafplaats. Dit gedeelte is gebruikt tot 1875. In dat jaar werd er een aparte rooms-katholieke begraafplaats aan de Overweerse Polderdijk in Purmerend in gebruik genomen.

In 1946 kocht de gemeente Purmerend de Oude Begraafplaats voor één gulden van de Nederlands Hervormde Gemeente

De Oude Begraafplaats is een oase van rust in het drukke centrum van de stad

Een gerestaureerd grafmonument in vak A.
Foto rechts: Beeld van vak A

Over de periode na 1820 is meer bekend. Zo werd in 1820 de oude begraafplaats verdeeld in een aantal vakken met ieder hun eigen bestemming. Er waren vakken voor huur, eigen en algemene graven en het rooms-katholieke gedeelte. In een van deze vakken is ook de oudste bewoonster begraven, Alida Spanjaard, geboren in 1776. Ook werd een kinderveld ingericht. Deze vakindeling is nu nog terug te vinden, met uitzondering van het rooms-katholieke deel. Dit is eind jaren 50 van de vorige eeuw verdwenen en is nu een parkeerplaats. De nummering van de andere vakken staat in veel gevallen nog steeds op de graven.

Na de Tweede Wereldoorlog

In 1945 nam Purmerend een nieuwe Algemene Begraafplaats in gebruik. Een jaar later kocht de gemeente Purmerend de oude begraafplaats voor één gulden van de Nederlands Hervormde Gemeente. Tot 1960 is er begraven, er liggen ongeveer 1875 oud-Purmerenders in rond de 650 graven. De begraafplaats is op werkdagen open en wordt nog steeds bezocht door nabestaanden. De Oude Begraafplaats is een oase van rust in het drukke centrum van de stad, straalt vergankelijkheid uit en is niet uitbundig. De Purmerenders die hier liggen hebben ieder op hun eigen manier bijgedragen aan de totstandkoming van het Purmerend van nu. Dat kan in de lokale politiek zijn geweest, zoals een oud-burge-

meester en raadsleden, of middenstanders en personen die zich op cultureel gebied verdienstelijk hebben gemaakt. Zo is hier de kleinzoon van een bekende admiraal van de VOC (Andries Blok) begraven. Omdat er vanaf 1945 een tweede locatie was om te begraven, was er geen reden om te ruimen. Hierdoor vind je nog veel oude graven en grafstenen. Vanaf 1960 (de buitengebruikstelling) is de situatie bevroren. Het is met zijn 350 jaar één van de oudste monumenten van de stad.

Herstel en behoud

In 2002 is door twee oud-Purmerenders (Alex Vallentgoed en Jan Kramer) het plan opgevat om dit vergeten monument weer op de historische kaart te zetten. Zij trokken zich het lot van deze begraafplaats aan omdat ze bang waren voor een totale ontroofing. In eerste instantie bestonden de activiteiten uit inventarisatie van de graven en historisch onderzoek naar de bewoners van deze begraafplaats. Daarnaast zijn ook rondleidingen en presentaties gegeven. In 2012 is gestart met het opknappen van de monumenten. Dat was nodig omdat veel grafmonumenten in een erbarmelijke staat verkeerden. De gemeente Purmerend en wijkcentra stelden hiervoor belangeloos materialen en gereedschap ter beschikking. In 2013 is besloten alle activiteiten rond deze begraafplaats uit te voeren vanuit de Stichting Behoud en herstel Oude Begraafplaats Purmerend. Door alle activiteiten en

veel publiciteit wil de stichting voorkomen dat deze plek in de vergetelheid raakt.

Adopteer een graf

Na vele jaren heeft deze oude begraafplaats een plek gekregen op de historische en culturele kaart van Purmerend. De monumenten zijn opgeknapt en er is veel belangstelling voor het in september 2013 gestarte project *Adopteer het graf van een bekende Purmerender*.

In 2014 bestaat de Oude Begraafplaats 350 jaar. In dit jaar vinden er naast de vaste rondleidingen en openstelling op Open Monumentendag ook extra activiteiten plaats (zie kader). Voor de toekomst streeft de stichting naar een blijvende plek op de historische en culturele kaart van Purmerend. Een verzoek voor een gemeentelijke monumentale status wordt overwogen. Een groep vrijwilligers werkt gestaag aan het opknappen van de monumenten en reconstrueren van verdwenen grafdelen.

Alex Vallentgoed

Bestuurslid van de Stichting Behoud en herstel Oude Begraafplaats Purmerend

Voor meer informatie, zie www.oudebegraafplaatspurmerend.nl. Alex Vallentgoed werkt aan een publicatie over deze plek die in september 2014 verschijnt, tegelijk met de opening van een expositie in het Purmerends Museum aan de Kaasmarkt. Deze expositie zal een mix zijn van foto's, verhalen, voorwerpen uit de begraafcultuur en video's.

Kleur

Inmiddels is ons tijdschrift opgefrist en in kleur verschenen, een mooie start in het nieuwe jaar. We hopen dat de keuze voor kleur zal leiden tot zoveel enthousiasme bij u als leden dat u massaal aan de slag gaat om nieuwe leden te werven voor onze vereniging. U kunt bij het bureau foldermateriaal aanvragen. Maakt u hiervan wat ons betreft massaal gebruik.

Excursies

De geplande excursie naar Den Bosch kan door organisatorische omstandigheden helaas niet doorgaan. We hopen deze excursie in 2015 wel op de agenda te kunnen plaatsen.

Op zaterdag 24 mei houden we een bomenexcursie naar het arboretum op De Nieuwe Ooster in Amsterdam. We geven hiermee gehoor aan de wens van velen die iets meer willen weten over de flora op diverse begraafplaatsen. Voor de inhoud van de excursie en hoe u zich ervoor kunt aanmelden, verwijzen we u alvast naar de brochure op de website.

Zaterdag 21 juni staat een excursie gepland naar Friesland met een start in Oosterwolde. Deze excursie moet inhoudelijk

nog verder worden voorbereid. We komen hierop in een volgende uitgave van *Terebinth* terug, maar houd u intussen ook de website in de gaten. Zodra de brochure gereed is kunt u die daar vinden.

Op 20 september brengt een excursie ons naar een aantal Zwolse begraafplaatsen. We brengen daar in ieder geval een bezoek aan Kranenburg en oud en nieuw Bergklooster. Ook de inhoudelijke voorbereiding van deze excursie moet nog beginnen, maar wellicht kunt u reeds ruimte maken in uw agenda wanneer met ons mee wilt. Te zijner tijd verschijnt ook de brochure voor deze excursie op de website.

Met korting naar Museum Tot Zover

Leden van Vereniging De Terebinth kunnen met korting het Nederlands Uitvaartmuseum Tot Zover aan de Kruislaan 124 in Amsterdam bezoeken. Als u zich bij de kassa meldt als lid van De Terebinth betaalt u slechts € 2,00 (normaal € 5,50) entree.

Momenteel is er de tijdelijke tentoonstelling 'The Pixelated Revolution' met als thema: de dood door het oog van de lens van de Libanese kunstenaar en theatermaker Rabih Mroué. De tentoonstelling loopt tot en met 8 juni.

Fraaie flora op De Nieuwe Ooster, Amsterdam.
Beeld: Annie van 't Zand-Boerman

Korting op abonnement De Begraafplaats

Als lid van De Terebinth krijgt u 25% korting wanneer u een abonnement neemt op *De Begraafplaats*, het tijdschrift van de Landelijk Organisatie van Begraafplaatsen (LOB). Het blad verschijnt zes keer per jaar en biedt informatie over begraven en begraafplaatsbeheer. U betaalt € 27,00 in plaats van € 36,00. Opgave abonnementen: LOB-secretariaat, Scheeperslaan 9, 3707 XN Zeist of lob@begraafplaats.nl onder vermelding van lid De Terebinth.

Lezing

Begin april (zondagmiddag 6 of 13 april) zal er in samenwerking met het Nederlands Uitvaart Museum Tot Zover een lezing worden gehouden in de Tuinzaal van het museum. Verdere informatie vindt u, zodra datum én exacte inhoud bekend zijn, op de website. Uiteraard kunt u ook contact met het bureau opnemen voor verdere informatie.

Allerzielen

Op voordracht van De Terebinth is Allerzielen vorig jaar geplaatst op de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed. Deze lijst vloeit voort uit de ondertekening door Nederland van de UNESCO-conventie voor de bescherming van immaterieel erfgoed. De voordracht werd ondersteund door de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen en het Nederlands Uitvaart Museum Tot Zover.

Als uitvloeisel van het erfgoedzorgplan van De Terebinth is een groepje onderzoekers bestaande uit William Arfman, Wim Cappers en Albert van der Zeijden van plan onderzoek te doen naar de geschiedenis van Allerzielen. Het is de bedoeling de resultaten te publiceren in een bundel. (Wim Cappers)

Van de voorzitter Toekomst centraal

Voorafgaand aan de nieuwjaarsbijeenkomst van 25 januari 2014 heeft het bestuur een rondetafelgesprek gevoerd met een aantal leden afkomstig uit diverse geledingen binnen de vereniging. In het gesprek stonden de toekomst én de positie van De Terebinth in de snel veranderde funeraire wereld centraal. Het was een inspirerende bijeenkomst die nieuwe gezichtspunten en ideeën heeft opgeleverd. Aansluitend was op 15 februari een bijeenkomst met onze regionale adviseurs. Het bestuur zal bij het schrijven van het beleidsplan 2015-2020 dat gepresenteerd wordt tijdens de AV in 2015 graag de uitkomsten van deze bijeenkomsten benutten.

Naast excursies en lezingen staat dit jaar de Week van de Begraafplaats centraal. Met deze Week, die een initiatief is van negen samenwerkende begraafplaatsen in Amsterdam, gaat een lang gekoesterde wens van De Terebinth in vervulling. De Week beperkt zich niet alleen tot Amsterdam; ook buiten de hoofdstad zullen tal van begraafplaatsen activiteiten in de vorm van lezingen, rondleidingen, muziekkuitvoeringen en wandelingen organiseren. En waar mogelijk zal De Terebinth met kennis en menskracht deze activiteiten ondersteunen. Noteert u vast in uw agenda: 31 mei – 8 juni Week van de Begraafplaats. Via de website www.weekvandebegraafplaats.nl blijft u op de hoogte van het programma.

Namens het bestuur,
Bartho Hendriksen, voorzitter

Ledenvergadering

De algemene ledenvergadering van onze vereniging wordt dit jaar gehouden op 12 april. We zijn dan te gast op de Begraafplaats & Crematorium Moscowa in Arnhem.

Na afloop van de vergadering en na de lunch, is er een korte lezing over de begraafplaats met aansluitend een rondleiding. Voor de conceptagenda van de vergadering verwijzen wij de leden naar de bijlage bij dit tijdschrift.

Nieuwjaarsbijeenkomst

Op zaterdag 25 januari hebben we met een aantal leden mogen kijken en luisteren naar een lezing van Ada Wille. Elders in dit nummer kunt u een beeldverslag van deze lezing vinden. De aanwezigen kregen als verrassing een kleine bundel 'De dood in gedichten' mee naar huis, een bundel die speciaal voor deze nieuwjaarsbijeenkomst is samengesteld. Het eerste exemplaar is uitgereikt aan een verraste Wim Vlaanderen. We mogen terugkijken op een geslaagde en goed bezochte bijeenkomst.

Beerend Wietsma, regioadviseur (r), op de nieuwjaarsreceptie. Beeld: Annie van 't Zand-Boerman

Redacteuren gezocht

De redactie van *Terebinth* bestaat uit zeven deskundige en betrokken leden die op basis van *vrijwilligheid* samen een tijdschrift maken. Hier voor komt de redactie in beginsel jaarlijks vier tot vijf keer 's middags bijeen in Amersfoort.

Jarenlang was de samenstelling van de redactie stabiel. Onlangs hebben drie redacteuren aangegeven met hun werk te willen stoppen. Daarom is de redactie van *Terebinth* op zoek naar drie nieuwe collega's die

- belangstelling hebben voor funeraire cultuur
- beschikken over een goede schrijfvaardigheid
- gericht zijn op samenwerking

Vanwege een goede spreiding van het werk is belangstelling voor en/of ervaring met één van de volgende taken en aandachtsgebieden een pré:

- redactie van de website
- bijhouden van de sociale media
- rituelen

Belangstellenden kunnen nadere informatie opvragen bij hoofdredacteur Wim Cappers: 06 1265 8696.

Tours des Cimetières 2014

Tours des Cimetières, een serie rondleidingen langs begraafplaatsen van de Stichting Oude Groninger Kerken in samenwerking met Arriva Touring:

Dinsdag 11 maart, Ouderkerk aan de de Amstel en de Portugese Synagoge in Amsterdam: bustocht (vanaf Groningen/Assen) onder leiding van Wout Brinkhuis

Dinsdag 13 mei: Drenthe Zuid West (herhaling)

Donderdag, 22 mei: Middag-Humsterland, Groningen (nieuw)

Donderdag 14 augustus: Drenthe Centraal, nieuw (naam onder voorbehoud)

Donderdag 21 augustus: Schansentocht, Groningen, herhaling 2013. Voor de nieuwe tocht naar Friesland, Űnder de Seedyk moet de datum nog worden bepaald.

Aanmelden kan vanaf eind maart via touring.groningen@arriva.nl of tijdens kantooruren 050-5260268. Zie ook: www.groningerkerken.nl onder Excursies.

UIT HET VELD

In deze rubriek vertellen leden of gasten over hun werk voor het behoud van ons funeraire erfgoed. Aan het woord is Marie-Louise Meuris die het voornemen heeft geuit met pensioen te gaan als directeur van begraafplaats en crematorium De Nieuwe Ooster in Amsterdam.

Marie-Louise Meuris (1953) is sinds 1997 directeur van De Nieuwe Ooster. Zij schrijft als columnist in diverse uitvaartbladen en in het jubileumboek van De Terebinth *Over 25 jaar*. Het laatste decennium was zij het hoegbeeld, met in haar kielzog haar medewerkers, van de vele vernieuwingen op De Nieuwe Ooster. Het is haar ook gelukt om ondanks de vele investeringen een kosten-dekkende exploitatie te realiseren.

Ziet U voldoende toekomst voor het publiek gedenken van onze doden op de daarvoor bestemde plekken (begraafplaatsen en crematoria), beheerd door overheden, kerkgenootschappen en particulieren?

‘Laat crematoria maar weg in deze vraag want die redden zich wel. De pr van crematoria, veelal ondersteund door grote uitvaartondernemingen, werkt doeltreffend. Dat blijkt wel uit de voortdurende discussie over de kostenvergelijkingen tussen begraven en cremieren; onterecht meestal ten nadele van begraven. Mijn hart ligt vooral bij de begraafplaatsen. Ik maak me grote zorgen over de toekomst door de toenemende omslag van begraven naar cremieren én de liberalisering van de asbestemming buiten de reguliere gedenkplaatsen. Steeds meer nabestaanden kiezen voor gedenken in de privésfeer door de as mee naar huis te nemen en het daar een plek te geven.’

Spirituele waarden

‘Het is onbegrijpelijk dat er zo weinig aandacht is voor de rijkdom die begraafplaatsen vertegenwoordigen zowel boven- als ondergronds. Denk maar aan de cultuurhistorische, natuurlijke en spirituele waarden van begraafplaatsen. Waar cultuurdragers, zoals schrijvers en generaties die ons voor gegaan zijn nog een plek hebben, al dan niet met een bijzonder vormgegeven monument. Het zijn groene oases in de verstedelijkte gebieden waar plaats is voor flora, fauna en rust; om even buiten de dagelijkse tredmolen te stappen, om tot jezelf en tot bezinning te komen.

Overheden laten deze waarden veel te veel liggen. Dat zie je ook bij de nieuwe hype rond de aanleg van natuurbegraafplaatsen die te weinig wordt gereguleerd. Bestaande, zigtogende begraafplaatsen, die vaak even zoveel natuurwaarden herbergen, worden onvoldoende op waarde geschat en verloederen door gebrek aan aandacht en door onverschilligheid. Bovengenoemde ontwikkelingen vormen daardoor een grote bedreiging van ons funeraire erfgoed.’

Als U niet meer voor De Nieuwe Ooster hoeft te werken, krijgt uw funeraire ervaring en inzicht nog een vervolg voor Amsterdam of Nederland of dreigt die verloren te gaan?

‘Misschien wil ik straks mijn tijd wel volledig wijden aan tuinieren en mijn privéleven. Maar misschien wordt het ook hoog tijd om missionair werk te doen voor de begraafplaatsen vanuit een onafhankelijker positie. Het is belangrijk om het behoud van ons funeraire erfgoed zoveel mogelijk uit te dragen, zowel door De Terebinth en de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen, als door bijvoorbeeld door de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Niet alleen is aandacht nodig voor museaal behoud van het verleden, ook is het noodzakelijk om de belangrijke gebruikswaarde van begraafplaatsen in de toekomst beter voor het voetlicht brengen. Doe je mee?’

Bert Pierik

Marie-Louise Meuris Foto: De Nieuwe Ooster

COLOFON

Terebinth XXVIII (2014-1), ISSN: 1382-5259. Tijdschrift voor Funeraire Cultuur. Uitgave van Vereniging De Terebinth.

Redactieadres

Kantershof 372, 1104 GV Amsterdam
020 - 609 0583; eindredacteur@terebinth.nl
Ook voor advertenties en inlegvellen

Redactie

Wim Cappers (hoofdredacteur), Bartho Hendriksen, Rita Hulsman, Jannes H. Mulder, Bert Pierik (fotoredacteur), Liesbeth Vermeulen (eindredacteur)

Inleverdata van kopij

Terebinth verschijnt vier keer per jaar. De inleverdata voor kopij in 2014: 1 april, 25 juli, 24 oktober.

Verschijsning

Rond 1 maart, 15 mei, 1 september en 1 december.

Digitaal

www.terebinth.nl
www.facebook.com/TijdschriftTerebinth
https://twitter.com/deterebinth

Lidmaatschap

Het lidmaatschap kost in 2014 voor personen € 25,- voor elke huisgenoot € 10,- en voor organisaties € 80,- per jaar. Bibliotheken en media kunnen zich op het tijdschrift abonneren voor € 25,- Overmaken op rekeningnummer NL92INGB0000335536 van Vereniging De Terebinth. Losse nummers kosten € 6,75 per exemplaar (inclusief portokosten). Donateurs die € 25,- of meer betalen krijgen het tijdschrift gratis toegezonden.

Bestuur Vereniging De Terebinth

Voorzitter: Bartho Hendriksen, voorzitter@terebinth.nl;
Secretaris: Annie van 't Zand-Boerman, secretaris@terebinth.nl;
Penningmeester: Harry Schwering, penningmeester@terebinth.nl.

Bureau Vereniging De Terebinth

A. van 't Zand-Boerman, Apeldoornsestraat 36, 8266 AM Kampen
038 - 331 2377, bureau@terebinth.nl.

Opmaak, druk en verzending

Godoy Uitgevers, Rotterdam
info@guysengodoy.nl

Doelstelling

De Terebinth is een onafhankelijke landelijke vereniging die zich inzet voor de funeraire cultuur in Nederland. Behoud van en aandacht voor waardevolle kerkhoven, begraafplaatsen en gedenktekens staat daarbij voorop. Verder streeft zij naar een brede toegankelijke funeraire structuur, waarin burgers gemakkelijk hun weg weten te vinden en waar informatie in alle openheid voor iedereen voorhanden is. De vereniging bepleit een goede en respectvolle zorg voor onze doden en hun nabestaanden.

© Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de redactie.